

זיכרונות, הרהורים ומחשבות על השואה

בעקבות דברי אחיו ר' יונה ז"ל בהתכנסות ליום הקדיש הכללי*

א. חייב אדם לראות את עצמו כאילו... הוא היה עומד בניסיונות כאלה ובמצבים דומים. לא יכולתי להימנע ול'העריך' חלק מחבריי לפי הבחינה הזאת. אם רואים את 'בולמוס' האכילה אצל חברים רבים וטובים בתנאים של היום, מתבקשת השאלה: איך הם היו עומדים במצבים כמו המצב בברגן-בלזן? ככלל, חסר משהו בתחום של ריסון עצמי, משמעת עצמית, 'גדור את עצמך במותר לך'.

ב. הייתי אחראי לחלוקת מנות לחם לכל אלה אשר גרו בצריף שלנו (כמה מאות איש), ונכון שמעולם לא לקחתי אפילו חלקית של פרוסה לעצמי, אבל מעולם לא ראיתי בזה 'גבורה'. על פי החינוך שספגתי בבית לא הייתי מסוגל לזה, למרות הרעב. פרוסת לחם של אדם אחר הייתה בשבילי כמו חתיכת רעל.

ג. הייתי אחראי לחלוקת האוכל של המשפחה, דהיינו הגברים: אבי ז"ל וארבעת האחים הגדולים (אחי הקטן שלום ז"ל היה גר בצריף של אמי ז"ל, ביחד עם בלה שתחי' ובתיה ז"ל). פירוש הדבר שדאגתי לחלוקה הפנימית, חלוקה בין ארוחת ערב וארוחת בוקר (בצהרים לא אכלנו לחם), ובצורה הזאת מעט האוכל נאכל בצורה אחראית והגיונית. חוץ מזה תכננתי וביצעתי 'חסכונות' לימים מיוחדים, כגון אגירת תפוחי אדמה לפסח הראשון (תש"ד), לחם לשבת, ולחם לסעודה מפסקת של יום כיפור וכו'.

זכור לי שאבי ז"ל התפלל תפילת 'כל נדרי' לפני קהל גדול מאוד ביום כיפור תש"ה (כמה ימים לפני שקרה המקרה שיונה סיפר עלי, שאיש ה-ס.ס. התנפל עלינו באמצע התפילה בחול המועד סוכות, באותו הצריף ובאותו המקום). היה זה מעמד מרגש בליל כל נדרי, וגם הרבה יהודים לא דתיים השתתפו בתפילה. בסוף התפילה נגשתי לאבי ואמרתיו לו שהוא התפלל מאוד יפה, והוא ענה לי: 'זה הודות לארוחה הטובה שהכנת לנו לפני הצום'!

מעולם לא שמעתי מאחד האחים טענה או הערה לגבי חלוקת האוכל, וכולם הביעו רק הכרת תודה.

* דברים שכתב ר' שמואל ז"ל בתאריך 'אור לי"א בטבת תשמ"ג' כהשלמה לדברי אחיו ר' יונה עמנואל ז"ל עורך 'המעין' שנאמרו בעשרה בטבת. לכן אין כאן התייחסות כוללת לחיי משפחת עמנואל במחנה, אלא נקודות הארה בלבד. הדברים נמצאו בכתב ידו לאחר פטירתו, והוכנו לדפוס תוך שינויי עריכה קלים בידי חתנו הרב שלמה מתתיהו לוונטהל נר"ו. ההדגשות במקור.

ד. נכון שבברגן-בלזן דָּברו רוב האנשים רק על אוכל, אוכל ואוכל, כפי שיונה אמר, וכל אחד דאג לעצמו ולמשפחתו. ובמציאות הזאת ובאווירה הזאת הגיעו בחורף תש"ה (דהיינו כשהמצב היה כבר קריטי מאוד, וכולנו סבלנו קשה מרעב ותת-תזונה) חבילות המזון דרך הצלב האדום השבדי. החבילות הגיעו לאנשים שהיו להם קרובים בארצות חופשיות (כגון שוויצריה) אשר דאגו למשלוח החבילות. וזכור לי שהודיעו לנו שהגיעו כמה חבילות עבורנו (הרשימה של מקבלי החבילות הגיעה לפני החבילות). מכיוון שהיה זה המשלוח השני, כבר ידענו למי אין סיכוי לקבל חבילות. ואז אמי ז"ל תכננה יחד אתי ועוד כמה מאתנו, למי לתת חלק מתוכן החבילות. אמי עשתה רשימה של משפחות נצרכות במיוחד, ואחרי שהחבילות הגיעו חילקה את תוכן בהתאם לתוכנית שהוכנה בהתייעצות עם הילדים.

אכן גם אמי ז"ל דיברה על אוכל!! דומני שחלוקת החבילות האלה הייתה מהביטויים העילאיים ביותר של גמילות חסדים במחנה הריכוז ברגן-בלזן.

ה. בעניין חלוקת המזון בשלושת החודשים האחרונים (שבט-ניסן תש"ה) נשאר לי אחד הזיכרונות הקודרים ביותר. כאמור, דאגתי לחלוקת האוכל, ובאותה התקופה גם כבר טיפלתי קצת באוכל של הנשים (אמי ז"ל, בלה שתחי', אחי שלום ואחותי בתיה ז"ל, אשר גרו בצריף הנשים). וכאשר אחד מבני המשפחה הגיע לאפיסת כוחות והייתה סכנה לחייו, דאגתי לתת לו קצת יותר אוכל על חשבון האחרים, וכמובן שגם על חשבוני.

כך היה עם אבי ז"ל, אשר נפטר בכ"ב שבט (בערב לפני פטירתו, דהיינו כשמונה שעות לפני פטירתו, אמא קראה לכולנו למיטתו וביקשה ממנו לברך אותנו, ואבי שאל: 'למה לברך את הילדים ביום ראשון בערב?!'). לאחר מכן לאחי הקטן שלום אשר נפטר שבוע לאחר מכן (בר"ח אדר). שלום ז"ל נפטר בגיל כמעט עשר, ו**מעולם לא התלונן** או ביקש אוכל (בו בזמן שילדים אחרים היו משגעים את ההורים שלהם ומבקשים לחם ואוכל כל אימת שהיו רעבים, ומתי לא היו רעבים?!). אחותי בתיה ז"ל נפטרה שבוע לאחר מכן בח' אדר, ואחי הבכור אלחנן ז"ל שבוע לאחר מכן בט"ו אדר. הי"ד.

ואז עלו בי הרהורי חרטה ואשמה על חלוקת האוכל שלי. שאלתי את עצמי: האמנם טוב שאתה חוסך מהאוכל של האחים שאין סכנה מיידית לחייהם, עבור אלה שהם בסכנת חיים. אולי בגלל שאתה נוהג כך אתה גורם בעקיפין לכך שהם מתים זה אחר זה? אולי עדיף לא לתת תוספת מזון לאלה שהם בלאו הכי בסכנת חיים, כיון שהתוספת היא על חשבון האחרים?

מדי שנה בחודשים שבט-אדר השאלה עולה בי מחדש, ואין תשובה, ודומני שלעולם לא תהיה תשובה. השאלה המופיעה בגמרא (במסכת בבא מציעא,

ובירושלמי תרומות) לגבי שניים ההולכים בדרך אינה דומה בדיוק, וגם לגביה אין תשובה ברורה. ישנה תשובה, אבל אליהו הנביא אמר: 'אין זו מנהג חסידות' (רשמתי מתוך הזיכרון). השאלה לא הציקה לי דווקא מבחינה עקרונית-מצפונית-הלכתית, אלא יותר מבחינה מעשית.

ו. יש לי הרבה מאד זיכרונות על השבוע האחרון לפני השחרור, כשהייתי לבד עם אחי שלמה ז"ל, ועל התקופה שלאחר השחרור. אי אפשר לתאר את האכזבה והמשבר אשר עברו עלי אחרי שנותרתי לבדי. אחי נפטר יומיים אחרי השחרור, ואחר כך נפלתי למשכב מאפיסת כוחות, ללא טיפול במשך כמה שבועות. וגם לאחר שסוף סוף האנגלים פינו אותי מהמחנה והביאו אותי לבניינים של מה שהיה פעם מחנה צבאי של הצבא הגרמני, נותרתי כמה שבועות עם מזון אפסי וללא טיפול נאות.

דומני שאת השבועות האלה עברתי בסייעתא דשמיא בזכות החינוך שקבלתי מהורי ז"ל. הרצון להמשיך לחיות למרות הכל, ולמרות שהסיכוי קלוש ביותר, ולמרות האכזבה הנוראה מ'השחרור' או יותר נכון מתנאי השחרור, והרצון שלפחות אחד מכל בני המשפחה יישאר לפליטה (לא תיארתי לעצמי שאלה אשר הוצאו מברגן בלזן לפני השחרור נשארו בחיים), נתנו לי כוחות נפשיים וגופניים, אשר משכו את תשומת לבו של אחד החיילים הגרמנים אשר 'טיפלו' בנו, והוא התחיל לדאוג לי כאילו הייתי בנו. ומה שעשה החייל הזה בשבילי, זהו סיפור בפני עצמו.

אבל העובדה **שהופקתי** על ידי האנגלים אחרי השחרור **וניצלתי** על ידי חייל גרמני, נותנת מימד מאוד מיוחד לזיכרונות השואה שלי. זה היה כעין מלאך אשר נשלח להצילני.

חסדי ה' כי לא תמנו, כי לא כלו רחמיו.

ז. אכן נכון שהורי הי"ד ז"ל היו אנשים מיוחדים, מצד אחד אנשים פשוטים, ומצד שני בעלי רמה מוסרית וגבורה נפשית בלתי רגילים. דומני שגם העובדה שגם האב וגם האם היו כאלה, הטביעה את חותמה על כל הילדים. גם לאחי אלחנן הי"ד הייתה השפעה עצומה עלינו, והוא בוודאי היה דמות ייחודית, **אחד מצדיקי הדור במלוא מובן המילה**. גם אחי שלמה הי"ד היה בחור אציל עם לב זהב, מוכשר וחכם. אצל כולם היה קיים שילוב נדיר של חכמה וחסד, בטחון ואמונה, חכמת התורה וחכמת חיים, מסירות לעבודת ה' ומסירות לזולת, ומעל הכל **כח נתינה עצום** ברוחניות ובגשמיות. והם כולם ממשיכים **לחיות** אתנו, ומהווים דוגמה **חיה** בשבילנו, ואנו מנסים להעניק מזה גם לילדינו.